

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՉՄԻՎՈՐՄԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԲԱԶՄԱԲԵՎԵՌ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ԶԵՎՎՈՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

ՓԱՅԼԱԿ ԵՆԳՈՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

Անկախության առաջին իսկ տարիներից Հնդկաստանի ղեկավարությունը նպատակ է դրել վերականգնել երկրի արժանի տեղը համաշխարհային հանրության շարքում՝ տնտեսական, քաղաքական և ռազմական հզորությունը մեծացնելու, ինչպես նաև այլ երկրների հետ կապերը զարգացնելու միջոցով: 2000-ականներից սկսած՝ բազմաբևեռ աշխարհակարգի կայացման սկզբին, չնայած արևմտյան երկրների հետ բավականին զարգացած հարաբերությունների, Հնդկաստանը իր արտաքին քաղաքականության մեջ սկսում է հանդես գալ որպես «գլոբալ Հարավի» շահերի ներկայացուցիչ, իրագործել միջազգային առևտրատնտեսական նախագծեր, խորացնել համագործակցությունը այլ ուժային կենտրոնների հետ և ակտիվություն ցուցաբերել ՇՀԿ և ԲԲԻԿՄ միջազգային կազմակերպություններում՝ նախատեսելով պահպանել հավասարակշռությունը համաշխարհային տերությունների միջև, ինչպես վարվում էր երկրներ աշխարհակարգի գոյության ժամանակ:

Բանալի բառեր – *Հնդկաստանի արտաքին քաղաքական ռազմավարություն, չմիավորման շարժում, աշխարհակարգ, բազմաբևեռ աշխարհ, աշխարհաքաղաքականություն, աշխարհատնտեսություն, ուժային կենտրոն*

Հնդկաստանի արտաքին քաղաքականության խնդիրներն ու սկզբունքները մշակվել են դեռևս ազգային-ազատագրական պայքարի փուլում: Հնդկաստանում բուրժուադեմոկրատական համակարգի ամրապնդմանը զուգընթաց՝ ճշգրտվեցին երկրի արտաքին քաղաքական նպատակները: Հնդկական արտաքին քաղաքականության խնդիրներն են՝

- անկախ արտաքին քաղաքական ուղեգծի շարունակությունը,

* **Փայլակ Ենգոյան** – քաղաքական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ քաղաքագիտության ամբիոնի ասիստենտ

Пайлак Енгоян – кандидат политических наук; ассистент кафедры политологии ЕГУ

Paylak Yengoyan – PhD in Political Science, Assistant at YSU Chair of Political Science.

Էլ. փոստ՝ paylak.yengoyan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7211-0248>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 20.03.2024

Գրախոսվել է՝ 12.04.2024

Հաստատվել է՝ 08.04.2024

© The Author(s) 2024

- աշխարհում իր հեղինակությունն ամրապնդելու և համաշխարհային հանրության կողմից ճանաչված մեծ տերության կարգավիճակ ձեռք բերելու ձգտումը,
- տարածաշրջանային իրադարձությունների զարգացման վրա ազդեցությունը մեծացնելու ցանկությունը,
- պաշտպանունակության բարձրացման անհրաժեշտությունը,
- համաշխարհային տերությունների հետ հակամարտությունների մեջ ներքաշվելուց խուսափելու ձգտումը,
- երկրի հետագա էվոլյուցիոն և վերահսկվող ներգրավումը համաշխարհային տնտեսական գլոբալացման գործընթացներին:

Հնդկաստանի արտաքին քաղաքական առաջնահերթությունների ձևավորման վրա զգալի ազդեցություն է ունեցել բրիտանական երկհարյուրամյա տիրապետությունը, երբ երկիրը ապրել է ապարդյունաբերացման և ապաուրբանացման ժամանակաշրջան՝ վերածվելով աշխարհի ամենաաղքատ երկրներից մեկի: Հնդկաստանի ազգային դիսկուրսում արդյունաբերության, առևտրի և կենսամակարդակի այս անկումը բացատրվում է այն բանով, որ բրիտանական գաղութատիրությունը կառուցվել էր այնպես, որ Հնդկաստանից դուրս հաներ բոլոր ռեսուրսները: 19-րդ դարի բրիտանական արդյունաբերական հեղափոխության համար փաստացի վճարել է Հնդկաստանը: Տնտեսագետների հաշվարկներով՝ բրիտանացիների ներխուժման պահին Հնդկաստանի մասնաբաժինը համաշխարհային տնտեսությունում կազմում էր 23%: Երբ բրիտանացիները հեռացան, այդ ցուցանիշը հավասար էր 4%-ի, իսկ ընդհանուր տնտեսական վնասը կազմեց 45 տրիլիոն դոլար¹ (17 անգամ ավելի, քան ժամանակակից Հնդկաստանի և Բրիտանիայի ՀՆԱ-ն միասին վերցրած): Այդ իսկ պատճառով անկախության առաջին իսկ տարիներից Հնդկաստանի ղեկավարությունը նպատակ է դրել վերականգնել իր արժանի տեղը համաշխարհային հանրության շարքում՝ ռազմական, քաղաքական և, ամենակարևորը, տնտեսական հզորության մեծացման միջոցով:

Հնդկաստանի ղեկավարությունը գիտակցում է էլիտայի միասնական դիրքորոշում մշակելու անհրաժեշտությունը վերոնշյալ նպատակներին հասնելու համար: Դեռևս Հնդկաստանի առաջին վարչապետ Ջավահարլալ Ներուին հաջողվել էր ձևավորել ազգային կոնսենսուս, որը թույլ է տալիս համեմատաբար մեղմ միջոցներով լուծել քաղաքական և սոցիալական խնդիրները: Հնդկական հասարակությանը հաջողվել է ներքաղաքական և արտաքին քաղաքական կարևոր հարցերի վերաբերյալ ձևավորել բավականաչափ միասնական տեսակետ: Հնդկաստանում ազգային համաձայնությունը ոչ միայն քաղաքական հաղորդակցության կանոնների հավաքածու է, այլև ազգային ավանդույթի և մշակույթի անբաժանելի մաս:

¹ Տե՛ս Կակ в Индии оценивают ущерб от британского колониализма // «Вести» – <https://www.vesti.ru/article/2901866>

Հնդկական էլիտայում գրեթե միաձայն կարծում են, որ համաքաղաքակրթական գաղափարը, ժամանակակից ազգ-պետության վերածվելուն զուգընթաց, ուղղված է երկիրը համաշխարհային գերտերություն դարձնելուն, արդիականացնելուն (առանց ամբողջական արևմտականացման), համաշխարհային գործընթացի շրջանակներում առաջանցիկ զարգացում ապահովելուն և հեռանկարում զարգացած երկրների սոցիալ-տնտեսական մակարդակին հասնելուն, հնդկական քաղաքակրթական արժեքներն ու նորմերը պահպանելուն, էվոյուցիոն զարգացմանը նախապատվություն տալուն (առանց հեղափոխական ցնցումների):

Չավահարլալ Ներուն համոզված էր, որ հանրապետությունը պետք է ինքնուրույն գործի համաշխարհային քաղաքականության մեջ, և այս կամ այն դաշինքին հարելը երկիրը կզրկի իր արտաքին քաղաքական խնդիրները լուծելու հնարավորությունից:

Արտաքին քաղաքականության բնագավառում «Ներուի ուղեգծի» շուրջ համահնդկական կոնսենսուսը սկսեց ձևավորվել 1950-ականների կեսերին, երբ Հնդկաստանի ազգային շահերը պահանջում էին արտաքին քաղաքական ուղեգծի լրացուցիչ ճշգրտում: ԱՄՆ նախագահ Դ. Էյզենհաուերի վարչակազմը նախորդ կառավարության «կոմունիզմը զսպելու» քաղաքականությունը լրացրեց «կոմունիզմը հետ մղելու» դոկտրինով և Պակիստանին ներգրավեց սոցիալիզմի համաշխարհային համակարգի հարավային սահմանին ստեղծված ռազմական դաշինքներում: Ամերիկա-պակիստանյան ռազմաքաղաքական կապերը գլխավոր գործոններից էին, որոնք հանգեցրին Հնդկաստանի արտաքին քաղաքական ուղեգծի փոփոխությանը 1950-ականների կեսերին:

Արդյունքում 1950-1980-ական թվականներին Հնդկաստանի արտաքին քաղաքականության մեջ կար երեք հիմնական ուղղություն՝

- գերտերությունների հետ հարաբերությունների կառուցում՝ երկու աշխարհաքաղաքական ճամբարներից հավասար հեռավորություն պահպանելու և նրանց միջև հնարավոր հակամարտությանը չներգրավվելու ընդհանուր ձգտումով,

- զարգացող երկրների հետ կապերի ամրապնդում՝ «գլոբալ Հարավի» առաջնորդ դառնալու նպատակով,

- Հարավային Ասիայում գերիշխող դիրքերի ամրապնդում:

Հնդկաստանը սկսեց ավելի ակտիվորեն զարգացնել և ամրապնդել բարեկամական հարաբերությունները սոցիալիստական (առաջին հերթին ԽՍՀՄ-ի և ՉԺՀ-ի հետ) և զարգացող երկրների հետ: Ուժեղացավ Հնդկաստանի արտաքին քաղաքական ուղեգիծը չեզոքության դիրքերից «դրական չեզոքության» դիրքեր տեղափոխելու միտումը, որի դեպքում արտաքին քաղաքականության հիմքում դրվում են ռազմական դաշինքներին չմասնակցելու և իր տարածքում օտարերկրյա ռազմակայանների տեղադրումից հրաժարվելու, գաղութատի-

րության վերացման, վիճելի հարցերի խաղաղ լուծման, իրավահավասար համագործակցության զարգացման և պետությունների խաղաղ գոյակցության սկզբունքները, ինչը գործնականում ենթադրում էր հավասար հեռավորության պահպանում գերտերություններից և զաղութատիրությունից ազատագրված երկրների դիրքերի ամրապնդում: Արդյունքում, եթե 1940-ականների վերջին Հնդկաստանի կապերն Արևմուտքի հետ անհամեմատ սերտ էին, քան սոցիալիստական ճամբարի հետ, ապա 1950-ականների վերջին ակներև էր Հնդկաստանի հավասար հեռավորությունը ԱՄՆ-ից և ԽՍՀՄ-ից: Հնդկաստանը նաև սկսեց շատ ավելի ակտիվ մասնակցել գլոբալ խնդիրների լուծմանը և փաստացի վերածվեց համաշխարհային քաղաքականության սուբյեկտի²:

«Ներուի ուղեգիծը» փորձությունն անցավ արդեն 1962 թվականին չին-հնդկական զինված բախումներից հետո, երբ հնարավոր էր Հնդկաստանի արտաքին քաղաքականության վերակողմնորոշումը: Կոմունիստական Չինաստանի նկատմամբ երկրում առաջացած դժգոհությունն անուղղակիորեն հարվածեց նաև Խորհրդային Միությանը: Քաղաքական ուժերից շատերը պահանջեցին, որ Հնդկաստանը դաշինք կազմի արևմտյան պետությունների հետ: Սակայն արտաքին քաղաքականության բնագավառում «Ներուի ուղեգիծը» պահպանվեց: Երկրենտ համակարգի հաստատումն ինքնին Հնդկաստանին ճկուն քաղաքականություն վարելու լավ հնարավորություն տվեց: Հնդկաստանի բավականին պրագմատիկ աջակողմյան քաղաքական առաջնորդները, որոնք հստակ էին պատկերացնում երկրի ազգային շահերը, շատ արագ գիտակցեցին, որ երկու ռազմական դաշինքների միջև որոշակի հավասարակշռությունն իսկապես զգալի օգուտներ է բերում թե՛ տնտեսական, թե՛ քաղաքական, թե՛ ռազմական ոլորտներում:

Արդյունքում, արդեն 1963-ի սկզբին Հնդկաստանի աջակողմյան կուսակցությունների առաջնորդները հայտարարեցին ԽՍՀՄ-ի հետ ամենաջերմ բարեկամական հարաբերություններ պահպանելու անհրաժեշտության մասին: Այսպես, 1963-ի հունվարին Հնդկաստանի՝ տվյալ ժամանակաշրջանում ամենաաջակողմյան «Սվատանտրա» կուսակցության գլխավոր գաղափարախոսը՝ Ս. Ռաջագոպալաչարիան, հայտարարեց. «Եթե վարչապետ Ջ. Ներուն իր կողմից կրոնական ջերմեռանդությամբ պաշտպանվող չմիավորման քաղաքականության ներքո նկատի ունի բարեկամական հարաբերությունները Ռուսաստանի հետ, ապա մենք համաձայն ենք նրա հետ»³: Նույն ժամանակահատվածում «Ջան Սանգի» կուսակցության ղեկավարներ Բալրաջ Մադհոկը և Ատալ Բիհարի Վաջպայը հանդես եկան հայտարարություններով՝ նշելով, որ

² St` u Внешнеполитический процесс на Востоке: Учеб. пособие для студентов вузов / Под ред. Д. В. Стрельцова. – М.: Издательство Аспект Пресс, 2017, էջ 133:

³ Նույն տեղում, էջ 134:

չնայած Խորհրդային Միության հետ գաղափարական տարաձայնություններին՝ Հնդկաստանը պետք է ամրապնդի իր կապերը ԽՍՀՄ-ի հետ⁴: Դա հանգեցրեց դրական արդյունքների: Խորհրդային Միությունը ժամանակին օգնեց Հնդկաստանին իրականացնելու ինդուստրիալացման ծրագիրը և կառուցելու հզոր ծանր արդյունաբերություն. խորհրդային (այդ թվում՝ հայ) և հնդիկ ինժեներների նախագծած էլեկտրակայանները էներգիայով էին ապահովում այդ արդյունաբերությունը, ԽՍՀՄ-ում պատրաստված մասնագետները դարձան Հնդկաստանի կադրային ռեզերվը, իսկ ԽՍՀՄ-ից այդ երկիր մատակարարված զենքն ապահովեց նրա անվտանգությունը: Խորհրդային ներդրումները, տեխնոլոգիաները և ռեսուրսները օգնեցին Հնդկաստանին ոտքի կանգնելու, ինչի մասին հնդիկների ավագ և միջին սերունդները հիշում են մինչ օրս⁵:

1980-ականներին Հնդկաստանը արդեն դարձավ Ասիայի հիմնական տարածաշրջանային տերություններից մեկը, և նրա բանակը որակական և քանակական ցուցանիշներով դարձավ իրական ռազմական ուժ: Երկրում շատերը սկսեցին «տարածաշրջան» հասկացության մեջ ներառել ոչ միայն Հարավային Ասիան, այլև Հնդկական օվկիանոսի ամբողջ ավազանը: Արդեն այս տասնամյակում Հնդկաստանը սկսեց մեծ նշանակություն տալ ավամերձ երկրների հետ հարաբերությունների զարգացմանը՝ օգտագործելով, մասնավորապես, հնդկական սփյուռքը, որը արտագաղթել էր հիմնականում աշխարհի հենց այս մասը: Հնդկաստանի դիրքերը սկսեցին ուժեղանալ Հնդկական օվկիանոսի հարավային և հարավարևմտյան մասում, որտեղ գտնվում են ավազանի ավելի թույլ զարգացած երկրները, և նա կարող էր լրացնել տարածաշրջանի ցածր-տեխնոլոգիական թափուր հատվածները և նպաստել այդ երկրների տնտեսական ու քաղաքական ինտեգրմանը: Հնդկաստանի տնտեսական կապերը այս պետությունների հետ թեև զարգանում էին դանդաղ, բայց վերընթաց գծով: Բավական է նշել, որ դեպի Հնդկական օվկիանոս ուղիղ ելք ունեցող 27 երկրներից 17-ում Հնդկաստանը հիմնական ներմուծողների ցանկում էր: Հնդկական կապիտալը պետական և մասնավոր, աշխուժորեն արտահանվում էր, ստեղծվում էին համատեղ ընկերություններ⁶:

1990-ականներին երկրներ աշխարհակարգի խաթարման և ԱՄՆ-ի գլխավորությամբ միաբնեռ աշխարհակարգի ձևավորման հետևանքով Հնդկաստանը կորցրեց Արևմուտքի և Արևելքի միջև առկա հակասություններն օգտագործելու հնարավորությունները, ինչը նախկինում նրան զգալի օգուտ էր բերում: Չմիավորման շարժումը ի գործու չեղավ խաղալու նախկին դերը, ինչի արդյունքում զարգացող երկրների շրջանում իր հեղինակությունը ամրապնդելու Հնդկաստանի ձգտումը զգալիորեն թուլացավ, և նա փաստորեն կորցրեց նրանց

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 133:

⁵ Տե՛ս Индия - СССР. Сотрудничество плодотворное, взаимовыгодное // «Аргументы и факты» – <https://archive.aif.ru/archive/1657043>

⁶ Տե՛ս Внешнеполитический процесс на Востоке: Учеб. пособие для студентов вузов, էջ 135:

շահերը ներկայացնողի կարգավիճակը: Այդ փոփոխությունները հանգեցրին Հնդկաստանի ակտիվության նվազմանը միջազգային կյանքում, և երկիրը սկսեց ավելի մեծ շեշտադրում անել տնտեսության զարգացման վրա: Արևմտյան զարգացած երկրների հետ տնտեսական փոխադարձ կապերի համակողմանի ընդլայնումը 1990-ականների սկզբից դարձել է հիմնական ուղղություններից մեկը: Հնդկաստանում իրականացվող ազատականացման քաղաքականությունը հանգեցրել է տարբեր զիջումների արևմտյան կապիտալին՝ ֆինանսների և ապահովագրության, համատեղ ձեռնարկությունների գործունեության և զուտ օտարերկրյա ֆիրմաների բացման ոլորտներում⁷:

Այնուամենայնիվ, անկախ արտաքին քաղաքական ուղեգիծը պահպանելը նախկինի պես չափազանց կարևոր է համարվում հանրապետության կարգավիճակը բարձրացնելու համար: Հնդկաստանին հատկապես լրջորեն մտահոգում են միաբնեռ աշխարհի հաստատման հեռանկարները: Այդ իսկ պատճառով ԱՄՆ-ի հետ հանրապետությունը սկսեց մշակել մերձեցման հնարավորություններ Չինաստանի, Ճապոնիայի, Եվրամիության, Հարավարևելյան Ասիայի երկրների հետ, մասնավորապես նաև այս գլոբալ միտումին դիմակայելու համար: 1990-ականներին ավելի մեծ ուշադրություն է հատկացվում Ճապոնիայի և Եվրամիության երկրների հետ հարաբերությունների զարգացմանը, թեպետ 1999 թ. Հարավսլավիայի դեմ ագրեսիային եվրոպական երկրների մասնակցությունը կասկածներ առաջացրեց Հնդկաստանում Արևմտյան Եվրոպայի իրական անկախության վերաբերյալ: Այսօր Հնդկաստանի էլիտան ավելի ու ավելի է գիտակցում, որ ԵՄ-ն, լինելով տնտեսական հսկա, ուժային կենտրոն չէ: Արդյունքում շեշտը դրվել է ոչ թե ԵՄ-ի ինստիտուտների, այլ ազգային պետությունների, առաջին հերթին՝ Ֆրանսիայի և Գերմանիայի հետ կապերի զարգացման վրա: Ռուսաստանի հետ երկկողմ հարաբերություններում նկատելի սառնություն կար (հիմնականում Ռուսաստանի թուլացման պատճառով), բայց հետագայում ընդհանուր առմամբ վերականգնվեց դրանց նախկին մակարդակը:

Երկու դարերի սահմանագծին Հնդկաստանը փորձեր ձեռնարկեց ամրապնդելու հարաբերությունները Արևելյան Ասիայի երկրների հետ: Հռչակվեց «Հայացք դեպի Արևելք» ծրագիրը, ինչը ենթադրում էր գերտերության ակտիվացում Հարավարևելյան Ասիայում, իսկ քաղաքականության երրորդ փուլում՝ նաև Հյուսիսարևելյան Ասիայում: Տեսանելի ապագայում Հնդկաստանը, շարունակելով զարգացնել տնտեսական կապերը, հատուկ նշանակություն է տալու մշակութային-քաղաքակրթական, ռազմաքաղաքական և առաջին հերթին քաղաքական հարաբերություններին: Հնդկաստանը գիտակցեց, որ միայն

⁷ Տե՛ս **Садовникова Я. О.** Экономические реформы 1990-х годов и эволюция политических институтов Индии. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, 2019 – <https://www.disserscat.com/content/ekonomicheskie-reformy-1990-kh-godov-i-evolyutsiya-politicheskikh-institutov-indii>

տարածաշրջանային մակարդակի ազդեցիկ ուժ դառնալով երկիրը կարող է հետագայում կայանալ որպես համաշխարհային ուժային կենտրոններից մեկը:

2000-ականներին՝ բազմաբևեռ աշխարհակարգի կայացման սկզբին, Հնդկաստանը կտրուկ մեծացրել է ուշադրությունը նաև Հնդկական օվկիանոսի արևելյան մասի նկատմամբ: Բացի Արևելյան Ասիայի պետությունների հետ քաղաքական և տնտեսական համագործակցության զարգացումից, նոր դարում Հնդկաստանն ակտիվացրել է ռազմածովային ներուժի զարգացումը երկրագնդի այս հատվածում: Հնդկաստանի վարչապետ Մանմոհան Սինգի կարծիքով՝ «Հնդկաստանի միջազգային կարգավիճակի բարձրացումը ուժեղացնում է նրա ռազմավարական նշանակությունը տարածաշրջանում՝ Պարսից ծոցից մինչև Մալակկայի նեղուց»⁸: 2007 թ. Ռազմածովային դոկտրինը և 2015 թ. Ծովային դոկտրինը նախատեսում են Հնդկական օվկիանոսում Հնդկաստանի դիրքերի ամրապնդում: Զգալիորեն աճել է Հնդկաստանի համատեղ ռազմածովային գորավարժությունների քանակը (ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի, Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, Ավստրալիայի և այլ երկրների հետ), գնվել և կառուցվել են նոր ռազմանավեր: Ճիշտ է, հանրապետությունը դեռևս չի կարող հավակնել Հնդկական օվկիանոսում գերիշխանության, սակայն նման նպատակ արդեն դրված է⁹:

Վերջին տասնամյակների ընթացքում Հարավային Ասիայում ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքական ուղեգծի փոփոխությունները Հնդկաստանի համար բավականին դրական դեր են խաղացել: Կտրուկ ակտիվացել են քաղաքական փոխհարաբերությունները երկու երկրների միջև (Միացյալ Նահանգների վերջին նախագահներից գրեթե բոլորը 4-5-օրյա այցելություններով եղել են Հնդկաստանում), զգալիորեն ամրապնդվել են ռազմաքաղաքական կապերը: 2001 թ. սեպտեմբերի 22-ին (Նյու Յորքում տեղի ունեցած ահաբեկչությունից 11 օր անց) ԱՄՆ-ն չեղարկեց զենքի և տեխնոլոգիաների մատակարարման սահմանափակումները, որոնք կիրառվել էին 1998 թվականին՝ ի պատասխան Հնդկաստանի միջուկային փորձարկումների: Այդ ժամանակից ի վեր երկու երկրների զինված ուժերի համատեղ գորավարժությունների և փոխգործակցության այլ ձևերի քանակը և ծավալները զգալիորեն աճել են: 2016 թվականին երկու կողմերը ստորագրել են ռազմական լոգիստիկայի մասին համաձայնագիր, որը թույլ է տալիս ռազմանավերին և ինքնաթիռներին օգտագործել միմյանց ռազմակայանները¹⁰: Այսօր ԱՄՆ-ն Ռուսաստանից հետո երկրորդ տեղն է գրավում Հնդկաստանին սպառազինությունների մատակարարման գծով:

⁸ Лунев С. И. Индия как один из новых центров глобального влияния // «Сравнительная политика», 2012, с. 102.

⁹ Ст'ю В. Внешнеполитический процесс на Востоке: Учеб. пособие для студентов вузов, էջ 138:

¹⁰ Ст'ю США и Индия согласовали окончательный текст соглашения по военной логистике // «РИА Новости» – <https://ria.ru/20160607/1444201300.html>

ԱՄՆ-ից Հնդկաստան գեներալի և ռազմական տեխնիկայի մատակարարումների ծավալը գրեթե գրոյական մակարդակից հասել է ավելի քան 15 միլիարդ դոլարի 2019 թվականին¹¹:

2016 թ. ԱՄՆ-ում Դոնալդ Թրամփի իշխանության գալը ազդեց հնդկա-ամերիկյան հարաբերությունների զարգացման վրա: Առաջին հերթին դա պայմանավորված էր Չինաստանի հետ ԱՄՆ-ի հարաբերությունների կտրուկ սրմամբ, որին ամերիկյան դեկավարությունը բացահայտորեն հայտարարել էր իր «ռազմավարական» մրցակիցը: Այս դիմակայությունը դրսևորվել է ամենատարբեր ոլորտներում՝ չինական ապրանքների նկատմամբ մաքսատուրքերի սահմանում, ԱՄՆ-ի տարածքում Կոնֆուցիուսի ինստիտուտների փակում, «Huawei» ընկերության 5G կայանների արգելում, ինչպես նաև Հնդկաստանի հետ համագործակցության զարգացում՝ որպես հակակշիռ Չինաստանին Ասիայում:

2020 թ. փետրվարին Դ. Թրամփի՝ Հնդկաստան կատարած այցի ընթացքում ստորագրվել է ռազմական ուղղաթիռների (մասնավորապես ռազմատրանսպորտային MH-60R և հարվածային AH-64E Apache) և այլ տեխնիկայի մատակարարման մասին 3 միլիարդ դոլարի համաձայնագիր¹²: 2020 թ. հոկտեմբերին Հնդկաստանը և ԱՄՆ-ն ստորագրեցին համաձայնագիր, որով Հնդկաստանին հնարավորություն տրվեց իրական ժամանակի ռեժիմում ամերիկյան ռազմական արբանյակների ճշգրիտ տվյալներ և տեղագրական պատկերներ ստանալու¹³:

Երկար ժամանակ ԱՄՆ-ն շարունակում է մնալ Հնդկաստանի առևտրային գլխավոր գործընկերներից և ներդրողներից մեկը: 2021 թվականին Հնդկաստանի տնտեսության մեջ խոշորագույն ներդրողների ցանկում ներառվել են Մինգապուրը (ընդհանուր ներդրումների 27%), ԱՄՆ-ն (18%) և Մավրիկիոսը (16%)¹⁴: 2022-2023 ֆինանսական տարում (2022 թ. ապրիլի 1 – 2023 թ. մարտի 31) ԱՄՆ-ի և Հնդկաստանի միջև երկկողմ ապրանքաշրջանառությունը կազմել է 129,4 միլիարդ դոլար (արտահանումը՝ 78,54 միլիարդ, իսկ ներմուծումը՝ 50,86 միլիարդ)¹⁵: Հնդկաստանից ԱՄՆ արտահանվող հիմնական ապրանքներն են՝ դեղագործական արտադրանքը, զարդեղենը, թեթև յուղերը և նավթամթերքները, սառեցված ծովախեցգետինները, պատրաստի արտադրանքը

¹¹ Տե՛ս Ինդիա և ՄԱՄ: сотрудничество в сфере военных технологий // «РСМД» – <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/indiya-i-ssha-sotrudnichestvo-v-sfere-voennykh-tehnologii/>

¹² Տե՛ս ՄԱՄ поставят Индии вертолеты и военную технику на \$3 млрд // «Коммерсантъ» – <https://www.kommersant.ru/doc/4267467>

¹³ Տե՛ս Ինդիա և ՄԱՄ подписали соглашение об обмене геопространственной информацией // «ТАСС» – <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/9826085>

¹⁴ Տե՛ս India recorded the highest ever annual FDI inflow in 2021-22 // «India News Network» – <https://www.indianewsnetwork.com/20220520/india-recorded-the-highest-ever-annual-fdi-inflow-in-2021-22>

¹⁵ Տե՛ս Հնդկաստանի առևտրի և արդյունաբերության նախարարության պաշտոնական կայքը – <https://commerce.gov.in/trade-statistics/>

և այլն, փոխարենը ԱՄՆ-ից ներմուծվում են նավթ, անմշակ աղամանդներ, հեղուկացված բնական գազ, ոսկի, ածուխ, նուշ և այլն¹⁶:

Այսպիսով, ԱՄՆ-ն Հնդկաստանը դիտարկում է որպես հենակետ ՉԺՀ-ի դեմ, ընդ որում, ամերիկյան ընկալմամբ՝ հնդկա-չինական մրցակցությունը կանխորոշված է ասիական երկու հսկաների հարևանության փաստով: ԱՄՆ-ն անխուսափելիորեն Հնդկաստանին դրդելու է Չինաստանի դեմ պայքարի՝ ազդեցության գոտիներ նվաճելու համար: Ընդ որում, ԱՄՆ-ն Հնդկաստանի հետ լիիրավ դաշինք կնքելու կարիք չունի և կարող է պարզապես ուժեղացնել նրա ռազմական հնարավորությունները՝ առանց ավելորդ պարտավորություններով իրեն կաշկանդելու: Այն, որ Հնդկաստանին երկար ժամանակ անվանում էին «ճիշտ ժողովրդավարություն», բացատրվում է այն դերով, որը վերապահված է այդ երկրի ամերիկյան ռազմավարության մեջ: Իսկ այժմ ամերիկյան գործիչների շրջանում հնչում է քննադատություն Հնդկաստանի և անմիջականորեն վարչապետի հասցեին՝ ժողովրդավարական սկզբունքներից նահանջելու համար¹⁷, ինչը համընկավ Հնդկաստանի՝ «դրական չեզոքության» քաղաքականությանը վերադարձին և եվրասիական տերությունների հետ հարաբերությունների զարգացմանը:

Սակայն, մյուս կողմից, 2022 թվականից սկսած՝ ամերիկյան էլիտայում կրկին բարյացակամ վերաբերմունք է ցույց տրվում, որի նպատակն է սիրաշահել Հնդկաստանին և դրդել նրան Չինաստանի և Ռուսաստանի համար խոչընդոտներ ստեղծելու: Ամերիկյան քաղաքականության այս միտումը բացահայտ երևաց 2023-ի հունիսին Հնդկաստանի վարչապետ Նարենդրա Մոդիի և ԱՄՆ-ի նախագահ Բայդենի հանդիպման ժամանակ Վաշինգտոնում, երբ ամերիկյան կողմը աշխատում էր ընդգծված ընկերական մթնոլորտ ստեղծել: Ամերիկյան կառավարությունը հասկանում է, որ ճնշումը Հնդկաստանի վրա ոչ միայն չի օգնի, այլև շուտ կգա ամերիկյան շահերի դեմ: Այդ իսկ պատճառով ԱՄՆ-ն սկսեց որոշակի զիջումներ անել. այս այցի ընթացքում ԱՄՆ-ն հաստատել է 3 միլիարդ դոլար արժողությամբ Predator անօդաչու թռչող սարքերի վաճառքը Հնդկաստանին, General Electric-ը կործանիչների շարժիչների տեխնոլոգիաները կփոխանցի հնդիկ արտադրողներին, ամերիկյան ռազմանավերը իրավունք կունենան վերանորոգման համար հնդկական նավահանգիստներ մտնելու: Մենատում ներկայացվել է օրինագիծ, որը Հնդկաստանին արտոնություններ է տալու ԱՄՆ-ից գենք գնելու համար (ինչպես ՆԱՏՕ-ի երկրներին)¹⁸, իսկ հանդիպումից մեկ ամիս անց հայտնի դարձավ, որ Հնդկաստա-

¹⁶ St' u США стали крупнейшим торговым партнером Индии // «РИА Новости» – <https://ria.ru/20220529/partnerstvo-1791552112.html>

¹⁷ St' u The Guardian view on India's G20 summit: a backsliding democracy gets to play host // «The Guardian» – <https://www.theguardian.com/commentisfree/2023/sep/06/the-guardian-view-on-indias-g20-summit-a-backsliding-democracy-gets-to-play-host>

¹⁸ St' u Модя дал понять Байдену, что позиция Индии по России и Украине не изменится // «НТВ» –

նում թայվանական TSMC և Foxconn ընկերությունները համատեղ նախատեսում են կառուցել կիսահաղորդիչների գործարան¹⁹, ինչը մեծ հավանականությամբ տեղի ունեցավ ԱՄՆ-ի համաձայնությամբ Թայվանը միացնելու դեպքում Չինաստանին ժամանակակից պրոցեսորներ արտադրելու հնարավորությունից զրկելու նպատակով:

Հանդիպման ժամանակ կողմերը քննարկեցին նաև Ուկրաինական ճգնաժամը, սակայն Մոդիին, չնայած ԱՄՆ-ի դիրքորոշմանը, բավարարվեց չեզոք հայտարարություններով. «COVID-ի համաճարակը և ուկրաինական հակամարտությունը զգալիորեն ազդել են «գլոբալ Հարավի» երկրների վրա: Մենք կարծում ենք, որ բոլոր երկրների միավորումը բացարձակապես անհրաժեշտ է այս խնդիրների լուծման համար: Ուկրաինայում իրադարձությունների հենց սկզբից Հնդկաստանը շեշտը դրել է երկխոսության և դիվանագիտության միջոցով վեճերի լուծման վրա: Մենք լիովին պատրաստ ենք ցանկացած ներդրում ունենալ խաղաղության վերականգնման գործում»²⁰:

Իհարկե, Բայդենի հետ Մոդիի հանդիպումից հետո նկատվեց որոշակի հեռացում Չինաստանից, ինչը դրսևորվեց Շանհայի համագործակցության կազմակերպության (ՇՀԿ) համատեղ հայտարարությունը չստորագրելով²¹ («Մեկ գոտի, մեկ ճանապարհ» նախագիծը չափազանց հաճախ հիշատակելու պատճառով): Բացի այդ, Հնդկաստանը մասնակցում է չինական նախաձեռնությանը այլընտրանք ներկայացվող «Հնդկաստան – Մերձավոր Արևելք – Եվրոպա» (IMEC) տնտեսական միջանցքի նախագծին²², որի իրագործումը, սակայն, դեռևս խնդրահարույց է ներդրումների պակասի, Մերձավոր Արևելքում Չինաստանի ազդեցության արագ տարածման և արդեն իսկ արված չինական մեծ ներդրումների, ինչպես նաև տարածաշրջանում աշխարհաքաղաքական լարվածության պատճառով: Այնուամենայնիվ, չնայած ԱՄՆ-ի հետ բավականին զարգացած հարաբերություններին, Հնդկաստանը ելնում է առաջին հերթին իր ազգային շահերից, նախատեսում է պահպանել հավասարակշռությունը ուժային կենտրոնների միջև, ինչպես վարվում էր երկրներն աշխարհակարգի գոյության ժամանակ և չի ցանկանում այլ երկրի կամակատարը դառնալ ու հրաժարվել իրեն ձեռնտու համագործակցությունից այլ տերությունների, այդ թվում ԱՄՆ-ի հակառակորդների հետ: Հնդկաստանի արտաքին քաղաքականության մեջ գնալով ավելի մեծ տեղ են զբաղեցնում Ռուսաստանը և Չինաստանը:

<https://www.ntv.ru/novosti/2774170/>

¹⁹ Տե՛ս Foxconn может создать совместное предприятие в Индии с TSMC и ТМН // «Российская газета» – <https://rg.ru/2023/07/14/foxconn-mozhet-sozdat-sovmestnoe-predpriatie-v-indii-s-tsmc-i-tmh.html>

²⁰ Модии дал понять Байдену, что позиция Индии по России и Украине не изменится // «НТВ» – <https://www.ntv.ru/novosti/2774170/>

²¹ Տե՛ս СМІ: Индия не стала подписывать Стратегию экономического развития ШОС // «ТАСС» – <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/18193239>

²² Տե՛ս Коридор и путь: конкуренция или конвергенция? // «РСМД» – <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/postsoviet/koridor-i-put-konkurenciya-ili-konvergensiya/>

Վերջին տարիներին Հնդկաստանը բավականին եռանդուն զարգացնում է համագործակցությունը Չինաստանի հետ: Հնդկաստանի ղեկավարությունը գիտակցում է, որ Չինաստանը շարունակում է մնալ Հնդկաստանի հզոր հարևանը, որի հետ նա ամեն դեպքում ստիպված է գոյակցել ու պայմանավորվել. և երկրորդ՝ նրա ամենամեծ առևտրային գործընկերներից է, որի հետ ապրանքափոխանակությունից է կախված հնդկական տնտեսության բազմաթիվ ոլորտների անխափան գործունեությունը և հարյուրմիլիոնավոր հնդիկների բարեկեցությունը: Նախաձեռնությունները, որոնք կոչված են սեփական ուժերով առավելագույնս փոխարինելու ՉԺՀ-ից ներկրվող ապրանքատեսակները, առայժմ հաջողություն չեն ունեցել²³: Երկրների միջև ապրանքաշրջանառությունն արագորեն աճում է և 2022-2023 ֆինանսական տարում կազմել է 113,8 մլրդ դոլար՝ փոքր-ինչ զիջելով ԱՄՆ-ի հետ առևտրի ծավալներին²⁴:

Թեև հնդկա-չինական սահմանին, իրավիճակի սրմամբ պայմանավորված, մի շարք խնդիրներ կան, սակայն այս երկու երկրները նկատելիորեն ձգտում են խուսափել սուր անկյուններից՝ շեշտը դնելով երկկողմ հարաբերությունները միավորող օրակարգի վրա: Դա հնարավոր է դարձել հիմնականում Ռուսաստանի միջնորդական ջանքերի շնորհիվ, որը բարեկամական հարաբերություններ ունի ինչպես Չինաստանի, այնպես էլ Հնդկաստանի հետ: Դրա համար օգտագործվել են տարբեր ձևաչափեր և միություններ, որտեղ երեք պետությունները գլխավոր մասնակիցներն են՝ ՌՀՉ (Ռուսաստան-Հնդկաստան-Չինաստան), ԲԲԻԿՍ (BRICS), ՇՀԿ²⁵:

Հաջորդ՝ ոչ պակաս կարևոր գործոնը Հնդկաստանի և Չինաստանի շահերի ընդհանրությունն է բազմաբևեռ աշխարհակարգի հաստատման և փոխլրացնող ենթակառուցվածքային նախագծերի զարգացման տեսանկյունից: Դրանցից են «Մեկ գոտի, մեկ ճանապարհը», որն ընդգրկում է ամբողջ եվրասիական մայրցամաքը, և «Հյուսիս-Հարավը», որը սկիզբ է առնում հնդկական նավահանգիստներից և Իրանով ու Հարավային Կովկասով ձգվում դեպի Ռուսաստան և Հյուսիսային Եվրոպա²⁶:

Վերջին տարիներին Հնդկաստանը սկսել է զարգացնել համագործակցությունը նաև Ռուսաստանի հետ: Դեռևս 2019-ին Վլադիվոստոկում կայացած Արևելյան տնտեսական համաժողովի շրջանակներում Հնդկաստանի վարչապետ Նարենդրա Մոդիին Ռուսաստանի Դաշնության նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հետ հանդիպման արդյունքներով հայտարարեց, որ Հնդկաստանի և

²³ Տե՛ս **Куприянов А.** Внешнеполитические дилеммы Индии: на защите национальных интересов // «Валдай» – <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/vneshnepoliticheskie-dilemmy-indii/>

²⁴ Տե՛ս Հնդկաստանի առևտրի և արդյունաբերության նախարարության պաշտոնական կայքը – <https://commerce.gov.in/trade-statistics/>

²⁵ Տե՛ս **Ниведита Капур.** Может ли Россия стать посредником между Индией и Китаем? // «Валдай» – <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/mozhet-li-rossiya-stat-posrednikom/>

²⁶ Տե՛ս **Вали Каледжи.** «Пояс и путь» и транспортная связность в Евразии // «Валдай» – <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/poyas-i-put-i-transportnaya-svyaznost-v-evrazii/>

Ռուսաստանի փոխգործակցությունը անհրաժեշտ պայման է բազմաբևեռ աշխարհի ստեղծելու համար: «Մեր երկրները երկուստեք հասկանում են, որ կայունության հասնելու համար մեզ անհրաժեշտ է կառուցել բազմաբևեռ աշխարհ: Այս հարցում մեր համագործակցությունն ու համակարգումն անհրաժեշտ գործոններ կլինեն նման աշխարհի ստեղծելու համար»²⁷, – ընդգծեց Մոդի: Հնդկաստանի կառավարության ղեկավարը նաև հավելեց, որ դրա համար «երկու երկրները պետք է ամրապնդեն համագործակցությունը ՇՀԿ-ի, ԲՐԻԿՍ-ի շրջանակներում և այլ հարթակներում»²⁸:

2022 թ. փետրվարին, երբ Ռուսաստանը սկսեց հատուկ ռազմական գործողությունը Ուկրաինայում, իսկ արևմտյան երկրները հակառուսական պատժամիջոցներ սահմանեցին, վերջիններս մասնավորապես՝ ԱՄՆ-ն և Մեծ Բրիտանիան, սկսեցին ճնշում գործադրել Հնդկաստանի վրա, որպեսզի նա հրաժարվի ռուսական էներգակիրներ գնելուց: Սակայն Հնդկաստանը, առաջին հերթին ելնելով սեփական ազգային շահերից, 2022 թվականին ոչ միայն չկրճատեց, այլև ավելացրեց ռուսական նավթի գնումները 22 անգամ, իսկ ռուսական ածուխի գնումները մոտ 2,5 անգամ²⁹: Բազմապատկվել է նաև ռուսական նավթամթերքի վերաարտահանման ծավալները դեպի Եվրոպա: Այս ամենի շնորհիվ Ռուսաստանը զբաղացրեց 5-րդ տեղը (2021-ին 25-րդ տեղում էր) Հնդկաստանի խոշորագույն առևտրային գործընկերների շարքում, իսկ ապրանքաշրջանառությունը կազմեց 49,35 միլիարդ դոլար³⁰: Ընդ որում՝ երկրների միջև առևտուրը հիմնականում կատարվում է այլընտրանքային ազգային արժույթների միջոցով (մասնավորապես դիրհամների)³¹, իսկ 2023-ի կեսերից, համաձայն Reuters-ի, Հնդկաստանը սկսեց վճարումները իրականացնել նաև յուաններով³²:

Ռուս-հնդկական հարաբերություններում առանձնահատուկ տեղ է գրավում ռազմատեխնիկական համագործակցությունը: Երկար տարիներ սպառազինությունների հնդկական շուկայում հենց Ռուսաստանին է պատկանում ամենամեծ մասնաբաժինը: Թեև սպառազինությունների մատակարարումը դիվերսիֆիկացնելու հնդկական քաղաքականության հետևանքով ՌԴ-ի մասնաբաժինը 64%-ից նվազել է մինչև 45%-ի (հիմնականում հոգուտ ԱՄՆ-ի և

²⁷ Моди назвал сотрудничество России и Индии залогом многополярного мира // «ТАСС» – <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/6841261>

²⁸ Նույն տեղում:

²⁹ Տե՛ս Новак сообщил, что Россия в 2022 году нарастила поставки нефти в Индию в 22 раза // «ТАСС» – <https://tass.ru/ekonomika/17384209>

³⁰ Տե՛ս Հնդկաստանի առևտրի և արդյունաբերության նախարարության պաշտոնական կայքը – <https://commerce.gov.in/trade-statistics/>

³¹ Տե՛ս Exclusive: Indian refiners pay traders in dirhams for Russian oil // «Reuters» – <https://www.reuters.com/business/energy/indian-refiners-pay-traders-dirhams-russian-oil-2023-02-03/>

³² Տե՛ս Exclusive: India refiners start yuan payments for Russian oil imports // «Reuters» – <https://www.reuters.com/business/energy/india-refiners-start-yuan-payments-russian-oil-imports-sources-2023-07-03/>

Ֆրանսիայի), այնուամենայնիվ ռուս-հնդկական ռազմատեխնիկական համագործակցությունը շարունակում է մնալ բավականին բարձր մակարդակի վրա: Վերջին 30 տարում Հնդկաստանը Ռուսաստանից ձեռք է բերել մոտ 70 միլիարդ դոլարի սպառազինություն, իսկ ռազմական պատվերների փաթեթը ներկայումս գերազանցում է 14 մլրդ դոլարը: Օրինակ՝ մինչև 2024 թ. վերջը Ռուսաստանը պետք է մատակարարի «С-400» նորագույն զենիթահրթիռային համակարգի հինգ դիվիզիոններ: 2021 թ. դեկտեմբերին պայմանագիր է կնքվել Հնդկաստանում «Կալաշնիկով» կոնցեռնի ավելի քան 600 հազար «AK-203» ինքնաձիգների արտադրության համար: Բացի այդ, Հնդկաստանում արտոնագրային հիմքի վրա արդեն արտադրվել են ավելի քան 220 «Сy-30MKII» կործանիչներ, մոտ 900 «Т-90С» և 1500 «Т-72М1» տանկեր, դրանց համար արկեր, ինչպես նաև ռուսական «Սմերչ»-ի հիման վրա նոր ՀԿՌՀ-ներ և դրանց համար հրթիռներ: Արդիականացնելուց հետո Ռուսաստանը Հնդկաստանին վաճառեց իր «Ադմիրալ Գորշկով» ավիակիրը, մեկ ատոմային սուզանավ՝ «Շչուկա-Բ» (աշխարհում ամենաանաղմուկներից մեկը) և մեկ դիզելային-էլեկտրական սուզանավ: Հիշատակման է արժանի նաև ցամաքային, ծովային և օդային տեղակայման «Բրահմոս» հականավային հրթիռի բավականին հաջող մշակումը (ռուսական «Օնիքս» հրթիռի հիման վրա)³³:

Արևմտյան երկրներում պահվող (դոլարով ու եվրոյով) 300 միլիարդ դոլարի ռուսական արժույթային պահուստների սառեցումից հետո շատ պետություններ սկսեցին մտածել այլընտրանքային արժույթների կիրառման մասին՝ քաղաքական ռիսկերից խուսափելու նպատակով: Հնդկաստանի ֆինանսական էլիտայի որոշ ներկայացուցիչներ մտածում են հնդկական ռուփիի կարգավիճակը այլընտրանքային պահուստային արժույթի մակարդակի բարձրացնելու մասին: Հնդիկ միլիարդատեր, Kotak Mahindra Bank-ի (շուկայական կապիտալիզացիայով Հնդկաստանի մասնավոր հատվածի երրորդ խոշորագույն բանկը HDFC Bank-ից և ICICI Bank-ից հետո) գործադիր տնօրեն Ուդայ Կոտակը հայտարարեց, որ Հնդկաստանը հնարավորություն ունի ռուփին դարձնելու աշխարհի պահուստային արժույթ: Միլիարդատերի խոսքերով՝ նպատակաուղղված ջանքեր են պահանջվում հուսալի ինստիտուտներ ստեղծելու համար, որոնք չեն ենթարկվի որևէ արտաքին ուժի: Ավելի վաղ, խոսելով ԱՄՆ դոլարի՝ որպես պահուստային արժույթի մասին, Կոտակը մտահոգություն էր հայտնել, որ երկիրը չափազանց կախված է ամերիկյան ֆինանսական համակարգից: «Մեր ամբողջ գումարը գտնվում է նոստրո հաշիվներում (հաշիվ, որը կառավարում է օտարերկրյա բանկը տեղական արժույթով – Փ. Ե.), և ԱՄՆ-ում ինչ-որ մեկը կարող է ասել, որ դուք վաղը առավոտյան չեք կարողանա այն հանել, ու դուք դեմ կառնեք պատի: Սա է պահուստային արժույթի ուժը»³⁴, – պարզաբանել է նա:

³³ St. u Какое оружие из России получило индийскую прописку // «ТАСС» – <https://tass.ru/armiya-i-opk/5111597>

³⁴ Индийский миллиардер Удай Котак назвал доллар «крупнейшим финансовым террористом в мире»

Հնդկաստանը մշակում է նախագծեր, որոնց շնորհիվ պետությունը կարող է ունենալ անկախ ֆինանսական համակարգ: Ըստ հնդկական հեղինակավոր The Economic Times թերթի՝ Հնդկաստանը ցանկանում է այլընտրանք ստեղծել SWIFT-ին, որպեսզի այլ երկրների հետ հաշվարկներում կախված չլինի որևէ մեկից և ռուսիան դարձնի միջազգային արժույթ: Նախագծի վրա արդեն աշխատում են Հնդկաստանի բանկային հատվածի մասնագետները, այդ թվում՝ Պետական բանկը և Կենտրոնական բանկը³⁵: Այս ամենը լուրջ հիմք է ստեղծում Հնդկաստանի համար ֆինանսատնտեսական անկախությունն ձեռք բերելու հարցում:

Հնդկաստանի ձգտումը՝ կայանալու որպես համաշխարհային ուժային կենտրոն, ակնառու դրսևորվեց երկրի անվանափոխության հարցում³⁶: 2023 թ. սեպտեմբերին տեղի ունեցած G20-ի գագաթնաժողովին Նարենդրա Մոդիի օգտագործել է ցուցանակ, որտեղ գրված է եղել «Bharat» (Բհարատ) «India»-ի փոխարեն: Հնդկաստանը փաստորեն ունի երկու անվանում, ինչը նշված է նույնիսկ Մահանադրույթյան առաջին հոդվածի մեջ՝ «India, that is Bharat...»³⁷: Առաջին օգտագործվում է անգլերենով միջազգային լսարանի համար, իսկ երկրորդը՝ հինդիով ներքին լսարանի համար: Վարչապետից բացի, «India» անվանումից հրաժարվելու առաջարկություն հնչեցրին նաև ազգային արժեքները պաշտպանող «Բհարատիա Ջանաթա փարթի» կուսակցության այլ ներկայացուցիչներ: Իրենց կարծիքով, «India» անվանումը գաղութատիրական ժամանակների մնացուկ է, և երկիրը պետք է անվանվի «Բհարատ»: Մակայն «Բհարատիա Ջանաթա փարթին» այդ կապակցությամբ դեռևս չի ներկայացրել որևէ նախագիծ խորհրդարանում քննարկելու համար՝ 2024-ի խորհրդարանական ընտրություններից առաջ նոր բանավեճ և լարվածություն չստեղծելու նպատակով: Բացի այդ, պետք է հաշվի առնել, որ 2023-ի աշնանը խորհրդարանը տեղափոխվեց նոր շենք (նախկինում այն գտնվում էր բրիտանական տիրապետության տարիներին (1927-ին) կառուցված շենքում)³⁸: Ըստ երևույթին, «Բհարատիա Ջանաթա փարթին» վարչապետի գլխավորությամբ ցանկանում է երկրի անվանափոխման այս պատմական որոշումը կայացնել ընտրություններից հետո և խորհրդարանի նոր շենքում, ինչը կխորհրդանշի պետության կայացումը որպես ինքնիշխան և հզոր տերություն:

Այսպիսով, 1990-ական և 2000-ական թվականներին հնդկական արտաքին

// «News.am» – <https://news.am/rus/news/757508.html>

³⁵ On the table: A SWIFT system tailored to push rupee trade // «The Economic Times» – https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/foreign-trade/on-the-table-a-swift-system-tailored-to-push-rupee-trade/articleshow/102185095.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst

³⁶ St' u СМИ: Индия решила сменить название // «РИА Новости» – <https://ria.ru/20230905/indiya-1894268823.html>

³⁷ The Constitution of India (As on 9th September, 2020), p. 23 – <https://web.archive.org/web/20200929185051/http://legislative.gov.in/sites/default/files/COI.pdf>

³⁸ St' u Премьер Индии открыл новое здание парламента // «ТАСС» – <https://tass.ru/obschestvo/17862715>

քաղաքականության մեջ շեշտադրում էր արվել «գլոբալ Հյուսիս»-ի և ԱՄՆ-ի գլխավորությամբ գլոբալացվող աշխարհին ինտեգրվելու վրա, իսկ այսօր առաջնահերթությունը աստիճանաբար տեղափոխվում է դեպի «գլոբալ Հարավ»: 2022 թվականին սկիզբ առած գլոբալ աշխարհաքաղաքական գործընթացները միայն արագացրին այդ միտումը: Դրանով Հնդկաստանը շեշտադրում է իր առանձնահատուկ դերը չմիավորման շարժման մեջ:

2023 թ. հունվարից մեկնարկեց Դելիի նախագահության տարին G20-ում, որի բացումը կատարեց Նարենդրա Մոդին՝ հյուրընկալելով «Գլոբալ Հարավի ձայնը» առցանց գազաթնաժողովը, որին մասնակցում էին աֆրո-ասիական և լատինամերիկյան աշխարհի ավելի քան 120 պետություններ: Նա վճռականություն հայտնեց իրագործելու միջազգային նոր օրակարգը, որը պետք է որոշեն ոչ միայն արդյունաբերական զարգացած երկրները, այլև դրանց հետ իրավահավասար վերաբերմունքի հավակնող զարգացող պետությունները: «Մենք աջակցել ենք իրար օտար տիրապետության դեմ պայքարում, և կարող ենք կրկին անել դա այս հարյուրամյակում, որպեսզի ստեղծենք նոր աշխարհակարգ, որը կապահովի մեր քաղաքացիների բարեկեցությունը: Ձեր ձայնը Հնդկաստանի ձայնն է, իսկ ձեր առաջնահերթությունները Հնդկաստանի առաջնահերթություններն են»³⁹, – գազաթնաժողովի մասնակիցներին ուղղված իր ուղերձում հայտարարեց վարչապետ Մոդին:

Իրատեսորեն պետք է նշել, որ Հնդկաստանի ինչպես տնտեսական, այնպես էլ քաղաքական հարաբերությունները արևմտյան երկրների հետ դեռևս բարձր մակարդակի վրա են: Այնուամենայնիվ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում Հնդկաստանի արտաքին քաղաքականությունն ուղղված կլինի հիմնականում զարգացող երկրների հետ մերձեցմանը և ինտեգրացիոն այնպիսի միավորումներին ներգրավմանը, ինչպիսիք են ՇՀԿ-ն և ԲՐԻԿՍ-ը, որոնց տնտեսական զարգացման տեմպերը և մասնաբաժինը համաաշխարհային ՀՆԱ-ում, ըստ ԱՄՆ տվյալների, ավելի բարձր կլինեն, քան G7-ի երկրներինը⁴⁰: «Գլոբալ Հարավի» երկրների մասնակցությամբ Հնդկաստանի գազաթնաժողովը, ինչպես նաև Ռուսաստանի ու Չինաստանի հետ տնտեսական և քաղաքական համագործակցության խորացումը ներկայումս տեղի ունեցող գլոբալ աշխարհաքաղաքական իրադարձությունների համապատկերում ցույց են տալիս, որ Հնդկաստանը հավատարիմ է Ջ. Ներուի ժամանակաշրջանի «դրական չեզոքության» քաղաքականությանը և ձգտում է այլ տերությունների հետ կառուցել նոր՝ բազմաբևեռ աշխարհակարգ:

³⁹ Глобальный Юг хочет стать Севером // «Коммерсантъ» – <https://www.kommersant.ru/doc/5772319>

⁴⁰ St u Bloomberg: страны БРИКС опережают G7 по вкладу в мировой экономический рост // «Коммерсантъ» – <https://www.kommersant.ru/doc/5940103>

ПАЙЛАК ЕНГОЯН – Проявления политики неприсоединения Индии в условиях формирования многополярного мира. – С первых лет независимости руководство Индии поставило цель вернуть стране достойное место в мире с помощью увеличения своей экономической, политической и военной мощи, а также развитием связей с другими странами. Начиная с 2000-х годов, во время становления многополярного мира, несмотря на довольно развитые отношения с западными странами, в своей внешней политике Индия начинает позиционировать себя как представитель интересов «глобального Юга», реализует международные торгово-экономические проекты, углубляет сотрудничество с другими центрами силы и проявляет активность в международных организациях ШОС и БРИКС, предпочитая сохранять баланс между мировыми державами, как она поступала в период существования биполярного мироустройства.

Ключевые слова: внешнеполитическая стратегия Индии, движение неприсоединения, мировой порядок, многополярный мир, геополитика, геоэкономика, центр силы

PAYLAK YENGOYAN – The Manifestations of India’s Non-Alignment Policy in the Conditions of the Formation of the Multipolar World. – From the early years of independence, the leadership of India set the goal of restoring the country to a worthy place in the world by increasing its economic, political, and military power, as well as developing ties with other states. Starting from the 2000s, during the formation of a multipolar world, despite fairly developed relations with Western countries, in its foreign policy India began to position itself as a representative of the interests of the “Global South”, implements international trade and economic projects, deepens cooperation with other centers of power and demonstrates activity in international organizations such as SCO and BRICS, preferring to maintain the balance between global powers, as it did during the period of bipolar world order.

Key words: India’s foreign policy strategy, non-alignment movement, world order, multipolar world, geopolitics, geoeconomics, center of power